

LEB (436) *sb m*

e jasne. ◇ -b (181), -p (41).

sg N łeb (34). ◇ *G* łba (19). ◇ *A* łeb (188). ◇ *I* łb(e)m (21). ◇ *L* łbie (136), łbu (2); łbie : łbu *RejWiz* (41 : 1; 15), *RejAp* (2 : 1; 124). ◇ *V* łbie (1). ◇ *sg L a. du L* łbu (2) *PaprPan Z3v, KochPam* 80. ◇ *pl N* łby (4). ◇ *G* łb(o)w (5). ◇ *A* łby (23). ◇ *L* łbach (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Głowa zwierzęcia; też o stworach baśniowych, mitologicznych oraz apokaliptycznej bestii; caput Mącz, Cn; calva Calep* (64) : żeby Baran miał w głowie iakiegos robaka/ który gdy go tam zaźwierzby, tedi Baran łbem zatrzęfie *FalZioł* IV 2d; *RejRozpr* 12v; *RejWiz* 32; Wfiadzże ná nię á świeże gowno weźmi w zęby/ Toć poydźie [świnia] łeb podniośłzy fámá nie zwie kędy. *RejFig* Bbv, Bb, Cc6v, Dd8v; *PALLás ná Iednorofcu/ zá tarczã fie kriye/ Dzyerzy w ręku Ízefelin/ á Smoká w łeb biye. RejZwierz* 114, 39, 120; SATYR. Albo Dziki Mąż [...] TAK iako mię widźicie/ choć mam na łbie rogi, I twarz nieprawie cudną/ i kořmate nogi *KochSat* A2; Cerberus, Piekielny pies/ mayáci trzi łby który piekła łtrzeże. *Mącz* 48b; *Mugilis huius mugilis, Nieyáki rodzay morskich ryb/ wielki łep máyacy. Mącz* 235b, 338d, 470b; *GórnDworz* P6; *A Kániá niech Myłzy łkubie/ Zadawłzy łeb w ogon dłubie RejPos* A2v, 70v; *Bo źrzebcem póspolicie nie káždy zátoczy/ A miáfto zátoczenia rychley przez łeb [źrzebca] łkoczy. RejZwierz* 183, 28 [2 r.], 64, 113 [2 r.]; *Skrufzyłes y lámemu łeb wielorybowi/ Y dałes go ná pałtwę górnému łepowi. KochPs* 110; *CzechEp* 37; *KochPieś* 8, 49; *Calep* 153b, 163b; *Niewiáftá wżeteczna Bábilonia [...] Siedzi ná beřtyey o siedmi łbách/ y dzieřáci rogách. WujNT* 876; *Pofadźiwłzy łkowronká [kocisko] wzniefie łeb do niebá. Zátym pierzchnie łkowronek y fiędzie wyłoko CzahTr* L, L; *KlonWor* 19, 45.

W połączeniu z przydawką przynależnościową (16): *Więc się [baran] ná byká ząbieży/ W czoło mu łwym łbem vderzy BierEz* R4; *Szczuczy łeb co w piątek wrzał w niedzyelę gi dáią RejWiz* 14v, 171v; *Siłác tu tákich łmokow/ chociay nie lataią/ Co łby Kotcze á szyie Gąřiorowe máią. RejFig* Bbv, Cc6; *BibRadz Apoc* 9/17; *Mącz* 11d [2 r.], 238c; *Prot C; RejZwierz* 193v; [*kniáz Oleg*] *nogą w on łeb Końłki vderzył/ mowiac/ Otołcie mi práktykowáli łmierć podiác od tego Koniá/ á on iuř iáko widźicie zdechł StryjKron* 121; *KołakSzczęśl* C2v.

W porównaniach (4):

Jako comparatum (1): *Leb iáko v Niedźwiedzyá/ á Báranie rogi/ Zęby iáko v Wieprzá/ á v Szkápy nogi. RejWiz* 166.

Jako comparandum (3): *BibRadz Apoc* 9/17; *Głowy teras ták wáżne iáko łby Skopowe Prot C; RejZwierz* 190v.

W przeciwstawieniu: »łeb ... ogon« (1): *Więc ná rybi xtált/ wnet łzkutę vrobił/ Y vdychtował/ y żelázem obił/ Sżtabá miáfto łbá [ryby]/ á Rufá łprávioná/ Miáfto ogoná. KlonFlis* E4.

W charakterystycznych połączeniach: *łeb ogryźć, podnieść* (3), *schylić, skruszyć, łłoczyć, urwać, wnurzyć* (4), *zadąć, zwiesić; w łeb bić* (2), *uderzyć; łbem kiwać, uderzyć* (2), *(za)trząść* (3); *łeb gnuřny, gruby, okrutny, wielki* (2), *wściekły; o siedmi łbach, trzy łby mający.*

Zwrot: »łby pościnać« (1): *Echidna, Genus serpentis, Alias Hidra, Wodny wąż któremu Hercules łby poścynał. Mącz* 99a.

Wyrażenie: »łeb z nogami« (1): [owca] przez płot fłoczyłá/ wełná leży w lefie/ Alic kęfy [= pies] pochwili łeb z nogami niefie. *RejWiz* 12v.

W *przen* (1) : fłkoro ná fłzumny łeb wdźięią pyfłzny czubek/ Będzie Wroná Phoenixem, ziafłtrzębieie dudek. *KlonWor* 56.

Przen: W połączeniu z przymiotnikami od nazwy zwierzęcia oznacza przeniesienie jego cechy charakterystycznej na człowieka (2) : A też widziłf świni łeb v páná fámege/ Gdyż iefł taki obyczay káždego takiego. Aby mu nie minęła iuż żadna godziná/ Iedno iżby ząwždy żárł/ prawie iáko świniá. *RejWiz* 169; Tu w tym gmáchu [w piwnicy] z mądrej głowy/ Vczyni fie łeb ofłowy *RejZwierc* [238].

a. W opisie gwiazdozbioru (7) : V Nóg Woźniczych wyźrzyłf pokłękłęgo wołá: Iego znáki/ żywému podobné fá zgołá. Ták znaczny łeb/ ták świetné rogi vkázuie/ Ze króm gwiazd obcych fá fye fłwémi opifuie. *KochPhaen* 7; Cepheus po pás w morzu ná łeb wywrócony/ Ofłátek fucho niešie wóz niezátopiony. *KochPhaen* 22, 3, 11, 18, 21 [2 r.], 24.

2. Wulgarnie lub potocznie o głowie ludzkiej; caput Mącz, Cn (372) :

a. W znaczeniu konkretnym: część ciała ludzkiego (253) : *RejRozpr* F3; *RejKup* r8v; *RejWiz* 13, 15, 175; PAniey ieden powiedział/ álboś ofzáláłá/ Ześ łeb fłobie chufłtámi około zwiázáłá. *RejFig* Bb2, A5, Bb, Bb2, Cc5, Dd3v; ZLego fługę málárze/ ták figurowáli/ Pyfłk świni/ Wilcze vfzy/ do fłbá mu przydáli. *RejZwierc* 118; *BibRadz* II 138b marg; *Mącz* 223b, 339b, 378b; *RejAp* 11; Kiedy nieprzyiaciel thwoy po pás w wodę wpádnie/ [...] iż mu fie w gębę lać pocźnie/ náfłthąp ná łeb/ á pogrąż go do ofłátká. *GórnDworz* Cc7, S8v; *RejPos* 327; Warchołom ząwždy prętko czáły giną/ Wnet ząwždy ná fłbie siwizná z fłyśiná. *RejZwierc* 227v, 26v, 58, 89v, 103v, 134 (11); A [prorok] ieden z nich czelnieyfzy/ rogi fłoby fłpráwił/ Zelázne/ ty iák błazen/ ná łeb fłoby wpráwił. *HistHel* D2; *KochFr* 55; *WerGość* 251; Kufle lecą iáko grad: á drugi iuż ięczy/ Wziął konwią/ áż mu ná fłbie zoftály obręczy. *KochPieś* 21, 21; Cranium – łeb umarłego. *Calep* 266b; *GórnTroas* 12; *WyprPl* B3; piłzą Zołnierzom párágráfy ná gębie, á ze fłbá Y z ciáłá dobywáią im rubryk żelázem *CiekPotr* 64; Wfłtyd mi tego przyczyną/ znáyduie fie winny/ Prze ktorych ia miewáłá/ fłwoy łeb bárzo śinny. *PaxLiz* C3v; Ták v śmiádey Cygánki/ ná fłbie nie zákrytym. Równáią fię wárkocze/ wężom iádowitym. *KlonWor* 6, 54; *ZbylPrzyg* A2.

W *porównaniach* (5): [jeśli pijanica słyszy, iż to ludzie ganią] iuż fłbem ftrząła iáko źrzebiec kiedy mu wędzidło w gębę kłáda *RejZwierc* 91, 61v, 158; Bo iákie tám zdrowie być może/ kędy fię ząwždy we fłbie/ iáko w kotle miefza? *WerGość* 226; By ná niebie we fłbie grzmiáło *PudłFr* 21.

W *przeciwstawieniu*: »łeb ... dupa« (1): Prawie s tymi rozumy widzę fłzáleiecie/ Mnie łeb boli á wy mi dupę leczyć chcecie. *RejFig* Ee.

Przysłowia: A thy coś wygrał w pokorze/ Iźci po fłbie kto chce orze *RejZwierc* 231v.

ten tór iefł gładzony/ żywotá ludzkiego/ Iż ieden ná drugiego oczy wytrzędzoné Wełbie [!] nośi ná iego fłpráwy obnáżoné *GosłCast* 44.

fłwiádomciem iuż tego chłopięciá/ Y nie taki tám rozum iáko v dzyecięciá. Boć mi dawał fłáćinę áż mi fie łeb kurzył *RejWiz* 68.

Frazy: »na fłbie (rosta) guzy« (4): *RejWiz* 15; Nicby nam o tálár nie fłzło/ Ale owo więc nie fłmiefzno/ Kiedy ná fłbie roftą guzy/ Co ie zowiecie Fráncuzy. *RejZwierc* 236, 61v; *WerGość* 235.

peryfr. »na łeb [komu] kładą czarną kokosz« = *ktos oszalał* (1): Bo więc łtąd kordiaká y łtąd oná rołkofz/ Kiedy ná łeb drugiemu kładą czarną kokofz. *RejWiz* 16.

»oczy ze łba dobrze nie wylazą« (2): *RejZwierc* 59v; [*pijanica leje*] choć przez dzięki w gárdło/ aż po wízach ćiecze/ á oczy ze łbá dobrze mu nie wylázá. *WerGośc* 241.

Zwroty: »dać w łeb, po łbu« [*w tym 1 r. eliptycznie: komu w łeb*] [*szyk zmienny*] (5 : 1): *RejKup* t3; *RejFig* A5v; [*Talancyja Spartańska*] tá kámién popádłá/ Dála mu [*synowi*] w łeb/ aż łkorá ná nim łie przepádłá. *RejZwierz* 46v; *RejZwierc* 134; *KochPam* 80; A przetoż iákom prętko do domu przyjechał/ Vyżrzawłzy iá łtrwozoná/ iák mi w łeb kiiem dał. *PaxLiz* Bv.

»dać sobie w łeb o ścianę« = *uderzyć się; impingere caput parieti* *Mącz* (2): *Illidit caput parieti, Dał łobie w łep o łciánę. Mącz* 182d, 275d.

»w łeb dostać (*a. wziąć*)« [*szyk zmienny*] (7): *RejRozpr* F3; *RejWiz* 71v; Nigdy ty łobyne nie gań/ páná łpokoynego/ Boć łie rychley dołtánie/ w łeb zá zuchwałego. *RejZwierz* 120; Íście niebęde [*tego w karczmie mowił*]/ wzięłbym pewnie pełną w łeb *OrzRozm* L; *BielKron* 331; *RejPos* 225v; *RejZwierc* 164.

»w łeb, łba, przez łeb natłuc (*a. zbić itp.*); rozbić łeb; za łeb dorobić; okładać po łbu« = *incutere in caput alterius, depexum aliquem reddere, caput alteri imminnere a. demulcere a. mitigari* *Mącz* [*szyk zmienny*] (4 : 1 : 1; 1; 1; 1): *RejWiz* 80; *Non posum pati quin tibi caput demulceam, Nie zdzierzę łie ábych łi nie miał w łep natłuc. Mącz* 284a, 223b, 225a, 285d, 339b, 367a; Dobrze łego doználi po nim kołpacznicy/ Gdy łch łzábłá okłádał po łbu po wízicy. *PapPan* Z3v; [*S. Antoninus*] łkrył łie do łedney niewiálty: ktorey gdy oznaymił łwoię złość/ oná brzydząc łię niecnotá łego/ włeb go łtolcem wderzyła/ y łzdomu wypędzylá. *SkarŻyw* 413.

»po łbie i po nogach kryślać« = *może o ceremonii kościelnej* (1): *Bedzie [pleban] nad łobą wymyłłal Po łbie y po ponogach [!] kryłłal. RejKup* h4.

»łeb, w łeb, we łbie skrobać (*a. drapać*)« = *też nudzić się* [*szyk zmienny*] (2 : 2 : 1): łrzebá dobrá myłł czym ozdobić w łobie/ A nie włzytko zá łiecem we łbie łkrobác łobie. *RejWiz* 16, 15v; *RejZwierz* 117v, 125v; A łák nie łóć łest łodlitwá łruczeń łoniewolnie á w łep łie łrapác/ [...] ále ło łtora łrychodzi ł łercá wíernego *RejPos* 214.

»łeb goły mieć« [*o duchownych*] (1): *Bołdzie wíedney łaruie [!] wlyłczy Wlyztko łarzy łako wlyczy. Łby łeż wlyłczy łole łacze* *RejKup* c7.

»(po-, u)chwycić, łopaść, łąc [*kogo*] za łeb« = *rapere aliquem sublimem* *Mącz* [*szyk zmienny*] (3 : 2 : 1): *Item łeznal yłch wlyzeprczu Valenthego Ribithwa łnym łziá na Rynku łowadzywłłi, za łep wchwiczył* *LibMal* 1543/11; *RejWiz* 26v; náłzedłem onego ło łi dał dwa ráy kámieniem á on wlnął/ łopadłem ło zá łep/ y łputłukłem [!] łu łębę kámieniem *BielKron* 458v, 24, 324v; *Mącz* 346a.

»łpaść na łeb« (1): [*łona łężowi*] *Grochu łopłie/ łrzyłóży łełzcłółką ná włchodzie. Spáđnie ná łeb nieborak/ łiewie ło łie łdzie* *BielSjem* 10.

»łako oka we łbie łrzec« (1): *Dziwuię łye [...] łiłołci onych łwiłtych łrołłakow łrołłkow náłzył/ łtorzy łáko oká we łbie łwym/ łák łtrzegłi Káplaná w Koronie łolłkiey. OrzRozm* K3.

»[komu] w łeb welnąć« (2): *Vix me contineo quin involem in capillum, Łedwey łie łdzierzawám łż łu w łep łie welnę. Mącz* 506a, 447a.

»koronę na łeb włożyć« (1): nie dożyć ieft Koronę ná łeb włożyć czyię. *OrzRozm C*.

»za łeb (wy)wlec, prowadzić, wymknąć« [szyk zmienny] (4 : 1 : 1): *RejRozpr Bv*; *RejWiz 168*; po máłey chwili brát brátá pod ławą liekierką máca/ á ieden drugiego zá łeb wlecze s pokoiu onego. *RejPos 334v*; Albo gdy kto tonie á drugi go dopłynąwŷy/ chociaý będzie zacnieyŷy/ zá łeb go z oney záłofney ŷmierci wywlecze/ tak drudzy powiádáią iż mu tho záfię ná ŷufzy odpuŷci/ iż go zá łeb wywlokł. *RejZwierc 99v*; Bo teŷ náŷ Werefzczyńki iáko iedno krzyknie/ Abo zaráz zábiye ábo zá łeb wymknie. *PaprPan T2v*.

W zwrotach, w których czynność fizyczna wyraża stan psychiczny:»ku gorze łeb wznosić« [znak dumy] (1): Włśniowieckich to narod/ oŷobliwy bywał [...] By Orłowie ku gorze/ záwŷdy łeb wznóŷili/ A przedfię doŷyć temu/ począwŷy czynili. *RejZwierc 92v*.

»łbem kołysać« [znak zdziwienia] (1): YA iuŷz iedno łbem kołyŷfę Dziwuiąc fie co tu flyŷfę *RejRozpr G2v*.

»łeb schylić, zwiesić« [znak smutku] [szyk zmienny] (1 : 1): *RejKup bb4*; Przedfię kłopot s fráfunkiem tuŷ tuŷ zá nim wŷędy. Gdzye fie iedno obroci zwieŷiwŷy łeb chodzi *HistLan E3v*.

»w łeb, po łbu (za)skrobać się (a. drapać się, a. skubać się itp.)« [znak zakłopotania, zmartwienia, niezdecydowania] [szyk zmienny] (32 : 1): Zony nie poymoy. Bo dla niepłodnoŷci zaŷkrobiefz fie kori [!] raz w leb *FalZioł V 50*; *RejRozm 398*; *RejRozpr E2*; Ićieć fie nam y ociecz nie raz wleŷ zaŷkrobie Kiedy mu przydzie poŷlać tam Beniamina *RejFóz N2v, F5, L4v, O2v, O3*; *RejKup E, k8v, ŷ6, v2v, z5, bb8v*; *BielKom Bv*; Szkápy drŷá á chłop płáče zá ŷzyię mu kápie/ Pan pociąga wędzonki á po łbu fie drapie. *RejWiz 13, 12, 75v, 84v, 130v (9)*; *RejFig Aa*; *RejZwierc 4v*; *HistLan D4v*; *RejZwierc 101, 114, 216, 227v, 252*; *PaprPan M3v*.

»łeb ponurzyć, wnurzyć« [szyk zmienny] (1 : 1): *RejWiz 11*; iákoŷ tu ŷywot wolny á weŷoły zoŷtać moŷe? bo gdzie wziąć tu wziąć faŷ albo nefas/ to iuŷz wŷytko o tym wnurzywŷy łeb w ziemię myŷlić muŷi [człowiek] ŷkąd to wziąć *RejZwierc 58v*.

W opisach skutków pijaństwa (20):

Frazy: »łeb drŷy, trŷęŷie ŷię« [szyk zmienny] (1 : 1): A teŷ pátrŷ iáko wŷyŷcy wdzyęczne zdrowie máią. Ręce drŷá/ łeb fie trŷęŷie/ á nogi zápuchną *RejWiz 30v, 66v*.

»[komu] ŷię chmiel we łbie kręci, roi« [szyk zmienny] (1 : 1): Leży cáły dzyeń w bárłogu/ Ni do ludzi ni ku Bogu/ Doczekawŷy záfię nocy/ To dobywa gárdłem mocy/ Stracił wczoráyŷze pámięci/ Bo fie mu chmiel we łbie kręci *BielKom E8, G2*.

»ze łba ŷię kurzy« (1): Iuŷz więć chłopá oŷzyway w nátkánym káwtanie/ Choć mu fie ze łbá kurzy/ by o ŷwięty m Ianie. *RejWiz 192*.

»we łbie ŷię miesza, grzmi, máci« (2 : 1 : 1): A iákieŷ tu zdrowie ma być moy miły brácie? iáki rozum? iákie baczenie? áno fie wełbie mieŷza záwŷdy iáko w browárze. Ano ieden zgore od gorácoŷci/ drugi zgnije od droŷdzy *RejZwierc 61v*; *KochFr 33*; *WerGoŷc 226*; *PudlFr 21*.

Zwroty: »iŷć, dotańcować na łbie« (1 : 1): *RejZwierc 127v*; [gdy pijanicy zagrają] to on dopiero áŷ na łbie/ choć kárku ŷobie náruŷy/ dotańcuie. *WerGoŷc 235*.

»łeb opoić; z opiyłym łbem« (1 : 1): Bedzie [pleban] gdzie dŷban declinował A pewnie ŷe czo gdzie sbroij Gdy ten plochy lép opoij *RejKup n6v*; *RejWiz 31*.

»łeb piwem pomyć« (1): To fie czáfem náczczo łpiyą Łby łobie piwem pomyią *RejRozpr* I2v.

»łeb zalać« (1): Włzák iáwnie w káfym widałz kiedy łeb záleie/ Ieśli lepiey niż dzikie źwirzę nie łzáleie. *RejWiz* 30.

»piwem łeb zamusnąć« (1): Ale to włzytká rołkołz/ piwem łeb zámufnąć. *RejZwierc* 139v.

»łeb zaparzyć« (1): Teźci náłzy przodkowie podobno pijáli/ Ale namilłze piwko/ á bárzo bijáli. Y lepszá łpráwę mieli/ bo łbá nie záparzył/ Goręcemi przyłmáki/ to pił co wwarzył. *RejZwierc* 252.

Wyrażenia: »szumny łeb; szum we łbie« (2; 1): Ale dzifia drugiemu rozliczne perfumy/ Pomiełzáią w łzumnym łbie rozmáite dumy. *RejZwierc* 252, 252v; *Calep* 167a.

Wyrażenie przyimkowe: »nade łbem« = *tuż, obok, blisko* (2): Załz tám kiedy wolną myłł/ załz wolne wyłpánie/ Ano nádełbem huk puk/ á záfwdy wołánie. *RejWiz* 71v; *RejZwierc* 107.

W przen (53) : Bo prawdá gdzye łwe łkrzydłá by Orzeł rołtoczy/ Iuż łálłz ponuro chodzi iuż łeb w zyemię łłoczy. *RejWiz* 2; *RejZwierc* 123; Hoc facinus in tuum caput redundabit, Tá złość ná twoy łep wpádnie/ álbo tráfi cię w łep *Mącz* 502d; Kto był kto wniosł napierwey ná łwiát łftre bronie/ Mułiał mieć łeb źelázny y hártowne łkronie *RybGęśli* B2.

Frazy: »biega łeb jako na szrobach« [o *intensywnym myśleniu*] (1): bo iuż thám biega łeb iáko ná łzrobach myłłac iákoby gdzie co záłápić/ álbo wyłupić/ álbo wyłzydzić/ álbo wyłichwić/ álbo wyłłámáć. *RejZwierc* 63v.

»(prze)się, wszystko, záfwdy) w łeb« = *coś się nie udało, coś wyszło na złe* (4): Gdzie co iedno pocźniemy/ włzytko w łeb Koronie. *BielSat* Gv [*idem* *BielSen*]; Pan przydzie przedłię k łwemu/ á nędzney chudzinie/ Przedłię w łeb przedłię łłopot żadnego nie minie. *RejZwierc* 245, 72v; *BielSen* I4.

»we łbie grzmi, trzeszczy *itp.*« (6): Azałz on ma wźdy kiedy bełpieczne wyłpánie/ Ano we łbie kowale á dziwne łzembránie. *RejWiz* 12, 12, 17v, 67; *WyprPl* C3v; Aż mi grzmi we łbie tá Láćiná łkoczna/ Bo foremnieyłza niż náłzá potoczna. *KlonFlis* H3v.

»(u)rosta, mieć na łbie rogi« (3 : 1): Nuż kiedy náłtáną trwogi Wnet náłbie vroftą rogi *RejRozpr* F3; *RejJóz* H5; *KochFr* 61; niedbam choćbyś miałá Ieleni rogi [!] ná łbie/ byś mię zániechálá. *ZbyłPrzyg* A4.

»włosy się na łbie najeżá« (1): kto o thym czyta pewnie káfdemu zádrzy wełná/ y włofy fie ná łbie náieżá. *RejZwierc* 41v.

Zwroty: »bić w łeb [czemu]« = *sprzeciwiać się, przeczyć* (2): To tám piłmo biye w łeb temu przełóżeńłtwu Pyotrowemu. *KromRozm III* M6v, I5v.

»za łeb chodzić (*a. iść, a. pojsć itp.*)« [*szyk zmienny*] (12): W Tym łbie dworstwo z rozumem/ częłto zá łeb chodzą *RejZwierc* 74v, 6v; *OrzRozm* G3v, H2v; *Prot* B3v, B4; *RejPos* 243; *PapPan* K3; Niech drudzy zá łby chodzą/ á ia fię dziwuię. *KochFr* 40; Óćiec z łynem/ brát z brátem/ częłto zá łeb chodzą *BielRozm* 4; *KmitaSpit* C5v; *KlonWor* 50.

»w łeb dostać, wziáć« = *być pokonanym* (3): Wzyłli teź tu w łeb oni źimno mędrkowie á oni łentenciarze/ co powiedáli iż iuż po łmierći káfdey rzeczy koniec *RejAp* 124v, 124; *PapPan* Ff2v.

»po łbie harcować« = *bić* (1): [*chłopa, który się w karczmie królem nazywał*] Bo kiedi go korunuią łpętnie mu po łbie harcuią *RejRozm* 395.

»jąc się za łby« = *bić się* (1): Poydą w fwar o Chryśtułá/ áż fie imą záłby. Dopirofz będzie wielkie wżędzie krwi rozłanie *BielSen* 10.

»odnieść na łbie guzy« = *zostać pobitym* (1): A czałem też odniele częfsto ná łbie guzy/ Nie pomogał trzy krole ni wierę trzy tuzy. *RejWiz* 74v.

»łeb [komu] ogłodać« = *dokuczyć* (1): Twoy ci grzech będzie gofpodze Gdyć mu ta rzecz łep ogłodze *RejFóz* D5.

»łeb sobie potłuc« = *być pokonanym* (6): *RejWiz* 93v; wżyfcy przeciwnicy ławice tey Rzymfkiey/ o tę fkałę łby łobie potłuką *OrzList* h2v; *OrzRozm* F4; *OrzQuin* L4v; *WujJud* 7v, 33v.

»za łeb przekłusać [= *wytargać*]*»* (1): Ieśliś go [chłopa] też ftátecznie záłep przekłufała Pewnieś przytym Anioła ku pomocy miałá. *BielSjem* 22.

»w łeb [się a. kogo] skrobać« = *trapić (się)* (2): *RejFóz* H3v; Iuż czy bych ia wierzył tobie Lecz funnienie wleb fię fkrobie. *RejKup* k8v.

»za łby się wodzić« (1): Drudzy niechay fpią/ niech zá páfy chodzą Zá łby fię wodzą. *KlonFlis* H4.

»łeb zakręcić« (1): Dżiwneście mi łeb zakręćili. *OrzQuin* X2v.

»zejmować ze łba rogi« = *może: uspokajać* (1): to vmie [Bachus, bóg wina] czyście fpráwić/ Ze vczyni z vbogięgo Nátychmiaft Pána wielkiego. Chybá ftáwiác trzebá nogi/ A zéymować ze łbá rogi: Bo w ten czás káždy rogáty: Ten Pan pijány bogáty. *PudlFr* 22.

Przen: Człowiek (4) : A ták dziwny fwiát á záwikłány záwżdy fzumi á huczy około łbow ludzkich/ że fzum záwżdy około wżu iákoby fie pczóły roiły. *RejZwierc* 100v.

»łeb kryć« = *chować się [szyk zmienny]* (2): Choboty by dwie grzywnie vwieśił v fzyie/ A gdy nań mroz tedy wnet bárzo rad łeb kryie. *RejFig* Bbv; *RejZwierc* 186.

»mieć łeb chory« = *być chorym* (1); mam łeb z ich [księży] wołania chory. *BielKom* F6.

α. *Włosy na głowie; crinis Calag* (30) : pan fiedzác fczčka/ fpluwa/ Pierza mu we łbie pełno/ opák fie obuwa. *RejWiz* 16v, 30v, 56v; Szczeńz łeb chociaiy páznokty/ nie maźli grzebieniá. *RejZwierc* 139v, 139v; *BibRadz* 2.*Esdr* 13/25; *Mącz* 34c, 136d; Coż ma dármoleg co ná piecu dyfzy/ Iedno wży we łbie/ pod kolnierzem myfzy. *RejZwierc* 221v, 24, 62; *Rauffen*. *Rwác*/ et záłep. *vdrzeć*. *Trahere crinibus. Calag* 388b.

W porównaniu (2): *Hircipite dicuntur homines qui duros pilos habent*, Którzy máyą łep yáko końską grzywę. *Mącz* 156d; *RejZwierc* 139v.

Fraza: »łeb się (na)jeży; najeżony łeb« (7; 1): Vżrzyfz iáko ku tobie prętko wiátr pobieży/ Zeć y czoło ochłodnie/ y łeb fie náieży. *RejWiz* 149, 15, 175; *RejFig* Cc4v; Ano mu fie náieżył/ łeb iáko w bárłogu/ Iedno Swiniá miewa więc/ tákowy w połogu. *RejZwierc* 139v, 138v; *RejAp* 11; *RejZwierc* 61v.

Zwroty: »łeb (p)ogolić« (5): Bo drugý łep ogolił Mniemá jż Boga zniewolił *RejKup* r6v; *RejWiz* 183v; *RejPos* 170v, 226; Owa ze wśzech narodow Turki poczynili/ Náczyniwży zawoiow łby im pogolili. *RejZwierc* 242.

»łeb przystrzygać; łeb strzyżony« [o mnichach] (1 : 1): *RejWiz* 161; Mnich. *PA*trże ná tę beftią/ pátrż ná łeb ftrzyżony/ Pátrże iákie w nim znaydziefz/ dziwne zabobony. *RejZwierc* 104v.

W przen (2) :

Zwrot: »łeb (z)jeżyć« (2): zbytek zálie mární też łzpetnie łeb zyeży. *RejWiz* 18v; Ten gmách [*kuchnia*] łeb gładzi y ieży/ Bo ná niem wiele zależy. *RejZwierc* 237v.

b. *Siedlisko myśli, rozumu, uczuć* (119) : Wlerę pánie trudno łnadz kxiądz Ták wiele ma w łwym łbie dofiąc. *RejRozpr* F4v, G; Widzę ochotę poltawę Alie welbie plochá łprawę *RejRozm* 392; Iedno melánkolia wełbie fie wam roi *BielKom* E3v; *RejWiz* 6v, 17, 108v, 133v; *RejZwierc* 43; *Scrupulum homini iniicere*, Zádác komu łtárania w łep. *Mącz* 162c; Zwártuy Kácérzu wšyłtek nápełnióny fáłztem łeb łwóy *OrzQuin* Aa4v; Pijány máło s łzalonym iest rozny/ Bo w obudwu łeb płochy bá y prózny. *RejZwierc* 218, 164, 198v, 216, 232; *PaprPan* H2.

W porównaniu (1): Iuż wšytko co fie nie k myłli wodziło/ á co wełbie iáko w kotle wrzáło/ tho fie łnadnie wnet vłpokoic á w dobre fie obrocić może. *RejZwierc* 88v.

Przysłowie: mowią łcie temu kotki Dárły wełbie kto piłal ty plotki *RejRozpr* A2, I2; *Rejłóz* D3; *RejKup* g5v; *RejWiz* 42, 60; *OrzList* f; *Mącz* 117d; Zá nic tu Rożána wodká/ Iełlic grzebie we łbie kotká. *RejZwierc* 237; *KochSob* 59. [*Ogólem 10 razy*].

Frazy: »we łbie się burzy (a. kręci, a. szumi itp.)« *na oznaczenie chaosu myśli* (38): Abowiem młody człowiek iako dzykie zwierzę Dzywno mu żawždy wełbie łzalona myłł gmerze *Rejłóz* Iv, C4v, E2v, H4v, K; *RejKup* o5, aa5v, cc6v, cc7v; Kto miłwie karánie/ miłwie vmienie/ Kto karánia nie círpi/ wełbye ma łzumienie. *BielKom* B8; On pułtelnik iuż zgłupiał/ iuż mu bárzo dziwno/ Iż wšytko rozumowi dzyeie fie łprzećiwno. Pogláda to tám to lám we łbie mu fie kręci *RejWiz* 132, 12v, 16v, 41, 129v, 162 (17); *RejZwierc* 57; *RejZwierc* 44, 88v, 100v, 157, 212v (8); *BielRozm* 18; Cożci potym łásiedzie: czemu ze mnie łzydził? Czylic łię we łbie roi/ y przeto nie widził. *ZbylPrzyg* A2v.

»[komu] się niedobrze w łeb dzieje« = *ktos głupieje* (1): Rzecz mi pewnie ktora [*przesadnie wystrojona niewiasta*]/ A moy miły brácie/ [...] Podobnoć łię tą chwilą nie dobrze w łeb dzieie/ Niktci łię z náłzych łtroiow/ iáko ty/ nie łmieie *ZbylPrzyg* A3.

»(jest) we łbie trwoga (a. kłopot); łeb (a. we łbie) się trwoży; mieć (a. należć) we łbie trwoę (a, kłopot); łeb trwożyć (a. kłopotac)« [*szyk zmienny*] (8; 3; 3; 2): *Rejłóz* H5v; Coż temj Regeltry grożyłs Darmo łobie ten łep Trffoziłs *RejKup* dd5v, bb6; Ia wam nic nie przekážę/ bo mam dofyć łwego Kłopotu łcie we łbie/ nic mi do cudzego. *RejWiz* 39v; Iuż fie márne plugáłtwo ná wšytkim zámnoży/ A ná káźde łzaleńłtwo záváždy fie łeb trwoży. *RejWiz* 175, 7v, 13v, 50v, 53v, 190 (8); Sumnienie práwie iest to woyt od Bogá/ Aby powłciagał kiedy wełbie trwogá. *RejZwierc* 223v, 85v, 213, 232v, 235.

Zwroty: »[co] we łbie chowac« = *wciáz o czym myłlec, stale mieć na uwadze* (1): Kto pienádze we łbie chowa/ Ten fráfunku nie przechowa *RejZwierc* 233v.

»we łbie nic nie mieć« (1): Aleł wesoł áno we łbie y w miełzku nic nie máłz *RejZwierc* 61v.

»o żelaznym wilku łeb nabajać« = *zawrócić komuś głowę* (1): A iełli fie do domu przytráfi kto s łtrony/ To iuż z nim trway choć głupi á czáfem łzalony. Toć o żelaznym wilku iedno łeb nábiaie/ A czáfem odieždzáiac y pánu náłáie. *RejWiz* 73.

»sobie łeb psuc« = *kłopotac się, rozmyłlac* (1): thy czo łobie łeb płuiełz/ Siedzacz wšytko łpekuluiełz/ Niewiem iełlił też co wygrał *RejZwierc* 232.

»we łbie, po łbie (s)kryślić; łbem skryślić« [szyk zmienny] (8 : 1; 1): A wierz mi iż to częŝto łobie w wełbie kryflę *RejJóz* L4v, A7; *RejKup* m7v; Ná poŝtáwie Báránek/ ále Lis ná myfli/ Co wŝytki ludzkie ípráwy áicho we łbie íkryfli. *RejWiz* 77, 11, 77v; *RejFig* Aav, Bb2v; *RejZwierc* [213]; *RejZwiercPowod* 183v.

»tkwić we łbie« (1): Wiérzcie mi W. M. żeć to nie ládá ítrách: y nie trzebá go lekce ważyć: wítáwicznie ten tkwi we łbie v káždého co Bogá zdrádzi *OrzJan* 35.

»we łbie ukłádać« (1): TAm nie wŝyftkim iednáko we łbie vkłádano/ Ale rozno we wŝyftkim táki dowćip dano *PaprPan* Aa3v.

»wleźć w łeb« (2): Nlewiém co mi fye sítáło mój Hrábiá v ćiebie/ Tyś mi íam tylko wláźł w łeb/ íam zápómniał íiebie. *PudlFr* 55, 52.

»w łeb się wrzepić« (1): Bo więcz y rozum záflepi Gdy íie komu to [*miłość*] w łep wrzepli *RejJóz* E3.

»ze łba wybić, wypłoszyć, wystraszyć« (2 : 1 : 1): Kto yedno zawoła kniemu Lakomŝtvo/ Swiat/ y Roŝkofsý Wíŝytko nam zełba wypłofsý *RejKup* dd6v; Gospodárfka inuencya/ wŝythka mu fye ze łbá wybije *Strum* Rv, Q3v; *KochFr* 92.

Przen: Człowiek (14) : W Tym łbie dworŝtvo z rozumem/ częŝto zá łeb chodzą *RejZwierz* 74v; *GórnDworz* M; A ínadźby ínadniey vpáść záiácá płochego/ Niź gdy íwą wołą weźmie łeb chłopá młodego. *RejZwierc* 28v; A íáko táki łeb co dłuŝo pámiétáć álbo ná ŝlufnym baczeniu mieć może? *RejZwierc* 100v; Myŝl zápleciona nigdy niebeŝpieczna/ íeŝt w warcholnym łbie niewolnicá wieczna. *RejZwierc* 227v, 100; Nie riy łbie/ złyli moy Rym/ moiá ŝzkodá/ Dáy kuńŝtownieyfzy (doydzie z námi zgodá) *KlonKr* F4v.

Wyrażenie: »szalony łeb; szaleje łeb« [szyk 5; 2] (6 : 1): *RejKup* t4v; dziw iż nie ŝáleie łeb v owych chłopow. *RejWiz* 71v, 30; *RejFig* Dd3v; Íáko ínŝtrument głupyie náŝtroiony/ Muŝi ŝzpetnie brzmieć/ tákże łeb ízalony. *RejZwierc* 214v, 75v, [238].

Synonim: głowa.

Cf **CZERWONOLBY, [KŁOSOLBI]**